

Světónázorová výchova — základ komunistického přesvědčení příslušníků ČSLA

V posledním desetiletí se stále naléhavěji prosazuje společenská objektivní potřeba prohloubit a zkvalitnit světónázorovou výchovu všeho lidu. Je to dáno jednak zákonitostmi vnitřního rozvoje socialistických společností, jednak zostřujícím se třídním bojem mezi tříděmi antagonistickými soustavami — socialismem a kapitalismem — ve světovém měřítku a přesunem těžiště tohoto třídního boje do ideologické oblasti.

Zákonitosti vnitřního rozvoje socialistických společností souvisí s růstem subjektivního činitele při budování rozvinuté socialistické společnosti a přechodem ke komunismu. Socialismus je první společenské zřízení, jehož budování není výsledkem převážně živelného vývoje ekonomiky a spolu s ním, v závislosti na něm — všech oblastí života lidí, jak je to příznačné pro třídně antagonistické společenské formace, ale je procesem řízené, uvědomělé výstavby, která se opírá o poznání objektivních společenských zákonů. Proces řízené výstavby socialismu tudíž předpokládá co nejširší spoluúčast lidíových pracujících mas.

Zpráva o činnosti ÚV KSSS k XXIV. sjezdu KSSS k této oblasti říká: „Tak velká věc, jako je výstavba komunismu, nemůže postupovat kupředu bez všestranného rozvoje člověka samého. Bez vysoké úrovně kultury, vzdělání, společenské uvědomělosti a vnitřní zralosti lidí je komunismus nemyslitelný, stejně jako je nemyslitelný bez příslušné materiálně technické základny. Morálně politické vlastnosti sovětských lidí se utvářejí celým socialistickým způsobem života, veškerým děním ve společnosti, především pak cítěním, usilovnou ideově výchovnou prací strany a všech jejích organizací. Jádrem celé ideově výchovné práce strany je

vštěpování komunistického světového názoru nejširším masám pracujících, jejich výchova v duchu idejí marxismu-leninismu.“ [XXIV. sjezd KSSS, Praha 1971, str. 68.]

Také zpráva ÚV KSČ na XV. sjezdu KSČ zdůrazňuje klíčovou úlohu světónázorové výchovy v celé ideologické práci strany: „Úsilí strany, celé ideologické oblasti směřuje k tomu, aby se našemu člověku vědecký světový názor stal vlastní, aby mu umožňoval rozumět tendencím společenského vývoje, událostem doby a na základě hlubokého vnitřního přesvědčení účinně se podílet na historickém díle výstavby komunismu.“ [XV. sjezd KSČ, Praha 1976, s. 48.]

Vysoké nároky na světónázorové uvědomění příslušníků socialistické společnosti vyplývají také ze stále se zostřujícího ideologického boje mezi kapitalismem a socialismem ve světovém měřítku. Imperialistické státy vynakládají stále více prostředků, vynalézavosti i technických vymožeností do šíření antikomunistických názorů. Rozšiřují pomluvy, lži a polopravdy ve snaze očernit socialistické společenské zřízení. Ideologové imperialismu usilují o to, aby ideově rozkolísali a rozložili socialistické společnosti, rozvrátili jejich jednotu, oslabili jejich spojenectví se Sovětským svazem a oživilí vnitřní kontrarevoluční síly, s jejichž pomocí by rádi zvrátili socialistický vývoj v těchto zemích. Proto jsou stále aktuální poučení z krizového vývoje naší společnosti, obsažené ve zprávě ÚV KSČ na XIV. sjezdu KSČ: „Ideový a třídní boj pokračuje a od imperialistů nemůžeme očekávat nic, co by bylo ku prospěchu našeho socialistického zřízení, naší straně. Je proto třeba bdělosti celé strany proti všem formám diverze. Mnohokrát se již řeklo, že v ideo-

logické oblasti nemůže být žádného mírového soužití, žádného ustupování nepřátelským názorům, žádných kompromisů s přežitky minulé vykořisťovatelské společnosti." (XIV. sjezd KSČ, Praha 1971, str. 60—61.)

Je zřejmé, že mezi vnitřními a vnějšími příčinami, které zvyšují potřebu světónázorové výchovy, je dialektická jednota a vzájemná podmíněnost. Nemůžeme správně chápat problémy a úkoly socialistické výstavby člověk, který nerozumí zákonitostem a událostem celé naší epochy a světového dění. Totéž platí pochopitelně i naopak.

Objektivní potřeba zkvalitnit a prohloubit světónázorovou výchovu dvojnásobně platí pro Československou lidovou armádu. Plnění náročných povinností, spojených s obranou země, je ve značné míře závislé (jak v době míru, tak zejména v případné válce) na pevnosti komunistického přesvědčení, jehož základem je především ovládnutí světového názoru, vnitřní ztotožnění se s ním a jeho přijetí celou osobností vojáka — obránce socialistické vlasti.

Směrnice pro ideologickou práci v ČSLA stanoví: „K hlavním úkolům ideologické práce v ČSLA patří: Důsledně vštěpovat vojákům vědecký světový názor a prohlubovat jejich komunistické přesvědčení v těsném sepětí s úkoly, které pro armádu vytýčil XV. sjezd KSČ.“ (Směrnice pro ideologickou práci v čs. lidové armádě, MNO, Praha 1976, s. 5.)

Také Směrnice ministerstva národní obrany ČSSR a náčelníka hlavní politické správy ČSLA pro stranickopolitickou práci v ČSLA ve výcvikovém roce 1978/79 ukládá: „Cílevědomou ideologickou prací vychovávat příslušníky Československé lidové armády k hlubokému komunistickému přesvědčení, k socialistickému vlastenectví a internacionalismu, oddanosti politice Komunistické strany Československa, k vysoké třídní a politické bdělosti a svědomitému plnění vojenských povinností.“ (Směrnice ministra národní obrany ČSSR a náčelníka hlavní politické správy ČSLA pro stranickopolitickou práci v Československé lidové armádě ve výcvikovém roce 1978—1979. Praha 1978, str. 5.)

Je proto pochopitelné, že v ČSLA je věnována problematice světónázorové výchovy značná pozornost. Ve vojenských školách, svazech a svazcích byly v minulém období uskutečněny konference, semináře, porady a jiná zaměstnání ke komunistické výchově, ideologické práci i speciálně světónázorové výchově.

V minulém roce byla problematika svě-

tového názoru a světónázorové výchovy zařazena v osnovách marxisticko-leninské přípravy důstojníků a generálů.

Na podzim letošního roku připravuje HPS-ČSLA celoarmádní konferenci ke světónázorové výchově.

V tomto článku chci upozornit na některé předpoklady, zkušenosti i problémy úspěšné světónázorové výchovy.

Především musíme respektovat skutečnost, že světový názor není nějaká nadbytečná nebo výjimečná okrasa osobnosti, ale že světový názor má každý člověk. Chápeme-li v nejobecnější rovině světový názor jako komplexní vztah člověka ke světu, k jiným lidem i k sobě samému, potom je zřejmé, že světový názor je nezbytnou podmínkou existence člověka. Každý člověk musí neustále svým rozumem i praktickou činností řešit otázky a problémy, které vyplývají ze vztahu „já a svět“. Světový názor tudíž existuje pro člověka objektivně, nezávisle na jeho vědomí a přání. I takový člověk, který si svůj světový názor neuvědomuje, nebo jej dokonce popírá (s poukazem na to, že na takové problémy nemá čas myslet, že má dost každodenních starostí), i takový člověk samozřejmě má světový názor. Z takového přístupu ke světovému názoru logicky vyplývá další závažný důsledek. Spočívá v tom, že člověk nestojí před volbou, zda světový názor mít či nemít, ale stojí před volbou, jaký světový názor si zvolit, osvojit si jej a řídit se jím v životě.

Je celkem pochopitelné, že zejména mladí lidé, kteří se světónázorově teprve vyhraňují, si často tuto skutečnost neuvědomují. Je tomu tak i v naší armádě, kde se mladí vojáci setkávají s intenzivnější a organizovanější světónázorovou výchovou, než tomu bylo dosud v jejich životě, což může podporovat iluzi, že dosud žili (a nebo i ostatní lidé žijí) bez světového názoru. Světónázorový postoj nebývá většinou, zejména u mladých lidí, uspořádaný, rozumově vyjasněný či dokonce teoreticky formulovaný. Setkáváme se naopak u mladých vojáků s tím, že nedovedou definovat, popsat, charakterizovat vlastní světový názor. Jejich světový názor má někdy prvky živelnosti, naivnosti, mozaikovosti a fantastičnosti. Příznačné je, že mladí lidé považují otázky, které se dotazují na jejich světový názor, za překvapivé, uvádějí je do rozpaků, mají dojem, že se dotýkají jejich soukromí, že je to bezmála součástí jejich intimního života a neumí nebo nejsou ochotni na tyto otázky odpovídat. S tím souvisí i další problém.

Mladí lidé často podléhají iluzi, že to,

co si myslí o světě a jiných lidech, jak se vyjadřují a jednají, je výlučně projev originality a neopakovatelnosti jejich osobnosti, že v tom nejsou ničemu a nikomu poplatní, že nepřebírají žádné vzory a nikoho nekopírují. Formování světového názoru člověka je však proces, na němž se pochopitelně podílí v dialektické jednotě jak člověk sám, tak vnější sociální prostředí, v němž žije, vyrůstá a pracuje.

Souhrnně řečeno, jde nám u mladých lidí v armádě o jejich světónázorové sebeuvědomění. Schopnost orientace ve vlastním světovém názoru umožňuje totiž člověku vlastní sebezpoznaní a sebevýchovu. Známe, že není nic těžšího, než poznání sebe. Člověk může být „chodící encyklopedie“ a zároveň neznat nic o sobě a v důsledku toho dělat primitivní, přímo dětské chyby při jednání s jinými lidmi. Poznávání sebe by mělo začít poznáváním vlastního světového názoru.

Dalším předpokladem světónázorové výchovy je komplexní přístup ke světovému názoru. Světový názor se ve strukturně vědomí projevuje jako jeho určitá kvalita, která je příznačná pro charakter člověka a tvoří konstituční složku osobnosti. Obsahuje složku poznatkovou, hodnotovou, normativní a „praktickou“. Světový názor je třeba chápat jako souhrn názorů, které vyjadřují celkovou představu člověka o světě a životě, jako souhrn hodnotových představ, které vyjadřují poměr a postoj člověka ke světu, k životu a jeho složkám, jako souhrn představ o řešení základních životních problémů a situací, souhrn vnitřních příkazů, zákazů a doporučení, které člověk má (v podobě svědomí, mravního či jiného kodexu) a podle něhož se ve svém životě řídí. (GRULICH, V. - LOUKOTKA, J. - MUŽÍK, J.: Komunistický světový názor a mladá generace, Praha 1974, s. 10.)

Zkušenosti ukazují, že světový názor a tudíž i světónázorová výchova bývají redukovány jen na sféru poznatkovou. Z toho pak vznikají četná nedorozumění i formalismus ve výchovné práci. Tak např. se často vojáci základní služby i posluchači vojenských škol mylně domnívají, že hlavním cílem světónázorové výchovy je, aby se naučil určitý souhrn pouček, definic, výroků či historických fakt. Domnívají se, že otázka co si o těchto skutečnostech myslí, je jejich soukromou záležitostí. Taková světónázorová výchova se zvrhává ve verbalismus. Účastníci besed, seminářů či jiných zaměstnání nevystupují v diskusi s tím, co si skutečně myslí, ale i s tím, co si myslí, že si mají myslet. Je samozřejmé, že potom

vzniká rozdvojení vědomí, „dvojitá tvář“, dva světové názory — jeden soukromý, druhý pro instituci, pro veřejnost. Suma světónázorových poznatků, verbálně ovládaných, vůbec musí ovlivňovat praktické životní postoje člověka.

O škodlivosti takového omezování světónázorové výchovy na poznatkovou sféru V. I. Lenin napsal: „Kdyby ke zvládnutí komunismu stačilo jenom si osvojit, co je obsaženo v komunistických spisech, knížkách a brožurách, mohli bychom příliš snadno vychovat komunistické knihomoly nebo mlukvy. To by nám působilo vesměs škodu a újmu... Knižní znalost komunismu, načerpaná z komunistických brožur a spisů, nemá bez práce a bez bojů vůbec žádnou cenu, protože by nadále zůstávala stará propast mezi teorií a praxí.“ (Lenin, V. I., Spisy, sv. 31, Praha 1955, str. 280—281.)

Víme, že neexistuje naprostá totožnost mezi tím, jak lidé o určitém problému přemýšlejí, jak se o něm vyjadřují a jak v praktických postojích v souladu s tím jednají. Avšak rozdíly mezi těmito rovinnými světovým názorem by neměly být tak velké, že si vzájemně odporují a činí z osobnosti rozpolceného člověka, člověka „dvojitě tváře“.

V běžném povědomí se pod pojmem světónázorové otázky rozumí tak zvané věčné otázky lidstva (problém podstaty světa, jeho konečnosti či nekonečnosti, podstaty a hybných sil dějin, problém smyslu lidského života, smrti a „posmrtného“ života atd.).

Jsou to skutečně základní otázky každého světového názoru a odpověď na ně dává filosofie. Proto každý světový názor vychází z určité filosofie, která je jeho teoretickým východiskem a základem.

I když na tyto velké světónázorové otázky si musí každý člověk během svého života vytvořit určitý názor, přece jenom jsou tyto otázky natolik obecné a abstraktní, že jejich řešení nevstupuje do každodenních problémů člověka. Proto se setkáváme s lidmi, kteří, redukuje světový názor pouze na tyto „věčné“ světónázorové otázky, tvrdí, že na takové abstraktní věci nemají čas myslet, že mají dost praktičtějších a užitečnějších starostí.

I v tomto případě jde o nedorozumění a nepochopení. Světový názor totiž zahrnuje i daleko prozaičtější, každodenní otázky. Denně je každý člověk mnohokrát v situaci volby mezi určitými rozhodnutími, možnostmi, hodnotami, vztahy k normám, nařízením, pravidlům, zvyklostem a tradicím morálky atd. U této volby se rozhodující měrou zúčastní jeho svě-

tový názor. Tak např. už školák stojí před volbou: má úkol do školy vypracovat sám, opsat jej od kamaráda, nebo požádat rodiče, aby jej vypracovali za něho? Má závazek na sběr papíru skutečně splnit, nebo přinést jen potvrzení, které koupí od kamaráda? Má nadřazený nepopulární úkol splnit sám, nebo jej uložit podřízenému? Má úkoly plánu ideově výchovné práce důsledně splnit, nebo jejich splnění jen nahlásit? Takových dilemat stojí před každým člověkem denně velké množství, aniž si uvědomuje, že je řeší a aniž se zamýšlí nad tím, že i to jsou otázky světového názoru.

Cílem světónázorové výchovy je, aby se vědecký světový názor — marxismus-leninismus — přeměnil v komunistické přesvědčení vojáků. K tomu je nutné vést světónázorovou výchovu tak, aby byla vytvořena příznivá atmosféra pro nepetržitou konfrontaci dosavadních vlastních názorů a znalostí vychovávaných o dané otázce s těmi, které jsou předkládány k pochopení a osvojení. Jedině za předpokladu, že vychovávaní se s předkládanými poznatky vnitřně ztotožní, že je přijmou za své celou svou osobností, mohou se pak promítnout ze sféry verbálních postojů i do hodnotové orientace, do morálního profilu osobnosti i do praktického jednání.

Zabýval jsem se některými problémy světónázorové výchovy u vychovávaných. Světónázorová výchova má však mnoho úskalí i u vychovatelů.

Často se setkáváme u vychovatelů s mylnou představou, že světónázorovou výchovu dělají jen tenkrát, když o to subjektivně usilují, když na to upozorní, když si připraví do metodické příručky svého zaměstnání ony známé „ideologické vložky“, „politická zdůvodnění“, „světónázorový význam tématu“ atd. Ve skutečnosti každý vychovatel působí (i světónázorově) celou svou osobností, při každém styku s podřízenými, každým oslovením, výrokem, vstupem, gestem, charakterovými vlastnostmi, osobním příkladem atd., a nikoli jen v krátkých okamžicích, kdy přednáší nějaké připravené světónázorové úvahy. Podřízený velmi citlivě a přesně rozezná, kdy nadřazený je přesvědčen a vnitřně ztotožněn s tím, co říká a kdy se naopak jen konformně přizpůsobuje. V druhém případě taková světónázorová výchova přináší více škody než užítu.

Světónázorová výchova a sebevýchova je celoživotní proces člověka. Často se však u vychovatelů — nadřazených setkáváme s jednostranným pohledem. Domní-

vají se, že světónázorová výchova se týká jen vychovávaných (nikoli vychovatelů) a že se jí rozumí jen výchova mladých lidí v období dospívání. Takový nadřazený - vychovatel pak často přistupuje k podřízeným - vychovávaným s vědomím vlastní převahy, vlastní dokonalosti a neomylnosti.

Nic tak neškodí světónázorové výchově, jako používání administrativních metod, okřikování nebo zakřikování v případě tzv. „provokativních“ dotazů, zesměšňování neujasněných nebo mylných názorů. L. I. Brežněv v knize Malá země k tomuto problému říká: „I když se člověk mylí, nikdo nemá právo urážet ho okřiknutím. Mám hluboký odpor ke zvyku sice nepřilíhajícímu, ale tu a tam se vyskytujícímu — zvyšovat na lidi hlas. Ani hospodářský, ani stranický funkcionář nesmí zapomínat, že jeho podřízení jsou podřízenými jen v práci, že neslouží řediteli nebo vedoucím, ale věci strany a státu. A v tomto ohledu jsou si všichni rovni. Ti, kdo si dovoľují porušovat tuto neochvějnou zásadu našeho zřízení se sami beznadějně kompromitují a ztrácejí autoritu.“ (Brežněv, L. I.: Malá země, Praha 1978, s. 53.)

Jedním ze specifických znaků marxisticko-leninské světónázorové výchovy je skutečnost, že vychovávaný není chápán jako pouhý objekt působení, ale jako subjekt, který hledá pravdu o vývoji společnosti. Vstěpování světónázorových poznatků musí vycházet z reálných názorů a zkušeností vojáků, navazovat na ně a rozvíjet je. V tomto smyslu je možné světónázorovou výchovu charakterizovat jako inspiraci kolektivního myšlení a poznání. Taková světónázorová výchova pozitivně přispívá k uvědomělému vztahu vojáků k vojenské službě a k rozvoji jejich iniciativy a tvůrčích schopností.

Hluboká Marxova myšlenka o dialektickém vztahu materiálních a ideálních sil při tvorbě dějin, o tom, že „...i teorie se stává materiální silou, jakmile se zmocní mas“, (Marx, K.: Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva. Spisy, sv. 1, Praha 1961, s. 408) byla prověřena a potvrzena praxí i v naší armádě. Zkušenosti z inspekčních prohlídek i průběžného hodnocení plnění úkolů výcvikového roku potvrzují přímou závislost dosahovaných výsledků na úrovni a kvalitě ideologické práce, na soudružských, socialistických vztazích mezi vychovateli a vychovávanými, na jednotě mezi slovy a činy, na vysoké náročnosti, doprovázené současně všestrannou péčí o člověka - vojáka.